

Алоїз Принц

Життя Симони де Бовуар

Переклад Тетяни Непипенко

Київ · **Темпора** · 2024

Зміст

<i>Пролог</i>	9
I. Кинута у світ	20
II. Дірки і тріщини	34
III. Взірці	47
IV. Ворохобні	61
V. Свобода	78
VI. Інші	93
VII. <i>Amour fou</i>	110
VIII. У холодному світлі	129
IX. Мураха чи людина?	145
X. Хто буде після мене?	162
XI. Обожнювані та зненавиджені	181
XII. Лиця любові	199
XIII. Помилка в системі? Або червоне вино й кока-кола	217
XIV. Чорна брама	235
XV. Розділити щастя своє	255
XVI. Жити вперед	273

XVII. «Уперед, Симоно!», або всюди образи	290
XVIII. Кістки в голові	310
XIX. Зражені обіцянки?	327
<i>Епілог. Зустрічі з Симоною де Бовуар</i>	<i>348</i>
<i>Показчик використаних джерел</i>	<i>359</i>
<i>Використана література</i>	<i>377</i>
<i>Подяки</i>	<i>383</i>

Пролог

Уранці 7 березня 1944 року на авеню Клебер у Парижі німецький капітан Ернст Юнгер послизається на апельсиновій шкірці. Він падає і звертає собі руку. Для героя війни Юнгера, учасника битв Першої світової, нагородженого багатьма медалями, це прикра оказія. Але Юнгер — не просто військовий. Він — поет і поціновувач мистецтва. Цю подію він сприймає як випадок. Коли незадовго до того він виходив зі своєї кімнати в розкішному паризькому готелі «*Raphael*», то згадав, що забув ключ, і вирішив повернутися. Якби він не забув ключ, то вийшов би на вулицю на хвилину раніше, і відтак не послизнувся б на апельсиновій шкірці. Юнгера лякає цей випадок. Але він не нігіліст, що вірить у силу випадковостей. Попри збіг обставин, він вірить у долю — у свою долю. Так, він навіть прихильний до релігійної ідеї провидіння, що веде нас крізь життя¹.

З червня 1940 року Париж окупований німцями. На Єлисейських Полях, біля Тріумфальної арки, на

Монмартрі, у Домі інвалідів, у кав'ярнях і ресторанах — скрізь можна зустріти німців у їхній польовій сірій і зеленій формі. Німецька міська комендатура роздала солдатам карти міста з усіма визначними пам'ятками та адресами публічних будинків, як для рядових солдатів, так і для «панів офіцерів». Звісно, Ернста Юнгера годі шукати у звичайних туристичних місцях. Його цікавить інтелектуальна мапа Парижа. Він відвідує могилу поета Поля Верлена і бачиться з художниками: Жаном Кокто й Пабло Пікассо.

Він не зустрічає письменницю-початківцю Симону де Бовуар. Він її навіть не знає. Він ніколи й не чув про новий філософський напрямок — екзистенціалізм. Якби волею випадку вони таки зустрілися, спалахнула би бурхлива дискусія. Адже Симона де Бовуар ненавидить німецьких окупантів і не надто зважає на випадковості. На долю й провидіння — теж. Для неї це конструкти, вигадані кимось, аби уникнути відповідальності за своє життя. Мабуть, вона би подумала, що Юнгер — естет, а вона терпіти не може естетів. Для неї це люди, що вишукуються над своїм часом в ім'я мистецтва чи поезії і отримують від цього задоволення. Реальність стає для них «об'єктом спостереження». Для Бовуар справжній митець, навпаки, з головою пірнає в життя. Він перетворюється на «людину серед людей», розділяє їхні щастя й нещастя². Звільнений

від чужорідних впливів, він більше не покладається на накази, історичні цілі, традиційні приписи, честь родини чи інші нібито дані нам цінності. Він серйозно ставиться до своєї свободи і приймає виклик необхідності вирішувати для себе кожен мить свого життя, своє буття і поведінку.

Для Симони де Бовуар ці слова асоціювалися з болісними досвідами. Вона досить довго жила у стосунках, що напередвизначали її. Вона тривалий час пробула в ув'язненні родини, де численні приписи й моральні закони загрожували мало не задушити її. «Дівчинка із порядної родини», яка щодня ходила до церкви, вчилася робити реверанси та правильно поводитися за чаюванням, стала іншою — жінкою, що більше не дозволяє диктувати, якою вона має бути, і якій байдуже, чи порядні громадяни засуджують її спосіб життя. Вона все ж визнавала існування речей поза межами людського впливу; але найголовнішою для неї була особиста свобода. Коли в місто зайшли німці, цю свободу відібрали або принаймні обмежили. Вона відчула себе іграшкою у забавах сильних світу цього, що розпалили війну. Майбутнє проглядалося неначе через криве дзеркало. Але мати майбутнє — це частина способу життя, що тепер називалося «екзистенціалістське».

Нині майбутнє знову замайоріло на горизонті. Здавалося, наближалася поразка німців. У Парижі хтось намалював на стіні равлика в кольорах

англійського та американського прапорів, що повзе узбережжям Італії. Англійські та американські війська невпинно наступають на Рим. Шириться інформація, що американці висаджуються на західному узбережжі Франції. Повітряний простір контролюють союзники. Німецькі міста — Берлін, Гамбург і Кьольн — стали спустошеними кам'яними ландшафтами з тисячами загиблих. Париж також бомбардують. Наприкінці квітня німецькі офіцери, що жили в готелі «*Raphael*», вперше ховаються у бункер. Усі — за винятком Ернста Юнгера. Він переконаний, що краще лишитися в ліжку. Під час чергового потужного обстрілу він навіть підіймається на дах готелю і з келихом бургундського вина в руці спостерігає за палаючими вежами та маківками будівель. «Усе було виставою, — пише він у своєму щоденнику, — чистою, утвердженою стражданнями, вивищеною могутністю»³.

Союзників підтримує французький рух Опору, *Résistance*. Що гірше становище німців, то жорстокішою та безглуздішою стає їхня помста. За кожним нападом на окупантів слідує відплата — розстріл заручників. Для стримування населення на стінах будинків і в коридорах метро розвішують фотографії «терористів» і розстріляних повстанців. Для Бовуар це обличчя героїв. У неї складається враження, що німці остаточно збожеволіли зі своїми реваншистськими акціями. У Парижі з рук в руки

передають лист, який описує те, що сталося в містечку Орадур-сюр-Глан. Там німецькі солдати зібрали і розстріляли усіх мешканців чоловічої статі. Жінок і дітей замкнули в сільській церкві, а будівлю підпалили. Усіх, хто намагався втекти, розстрілювали. Біженці, що прибувають до Парижа з півдня, повідомляють про дітей, яких німці підвішують на гаках для м'яса.

Тридцятишестирічна Симона де Бовуар контактує з людьми з руху Опору, але сама не є його активною учасницею. Вона непохитно переконана, що спротив можна чинити й художнім словом. Хоча її майбутнє й було затьмарене, роки війни та окупації не були згаяним часом. Вона написала свою першу книгу *«L'Invitée»*, у перекладі — «Гостя». І вже пише другу. Також вона написала п'єсу, хоча лишилася нею не дуже задоволена. Симона ще не відома, але люди вже знають її ім'я. Зокрема й тому, що вона партнерка Жана-Поля Сартра. Він — висхідна зірка на літературному та філософському небосхилі. Окрім роману та п'єс, він написав багатотомну філософську працю *«L'Être et le Néant»* — «Буття і ніщо». Бовуар і Сартр знайомі ще зі студентських часів. Багато років тому вони ухвалили спільне рішення. Вони хотіли лишитися разом, але не одружуватися. Кожен має зберегти свою свободу. Вони називають це «необхідною любов'ю», на відміну від любові випадкової.

I. Кинута у світ

«А ви, мадам, екзистенціалістка?» — це питання Симоні де Бовуар поставив письменник Жан Гренє на початку 1943 року в «*Café de Flore*» і неймовірно її цим збентежив¹. Адже вона не знає, що таке «екзистенціалістський». Утім, їй відомі вчення деяких філософів, зокрема Мартіна Гайдеггера та Сьорена К'єркегора, що називаються «філософією екзистенціалізму»; також їй відомо, що Жан-Поль Сартр посилався на цих двох мислителів. Ще не опублікована філософська праця Сартра, що зробить його відомим. До створення цієї праці долучилася й Симона. Вона підбадьорювала Сартра, критикувала його, дискутувала з ним щодо певних питань і раз по раз перечитувала рукопис. Симона всім серцем підтримувала вибудований у рукописі світогляд. Вона навіть написала про ці ідеї власну статтю. Отже, її точно можна назвати «екзистенціалісткою».

Але це лише слово. Вирішальним є те, що цей новий філософський напрям знаходить вираження

для певного ставлення до життя, яке завжди її про-
низувало. Неначе все життя готувало її до цього мо-
менту. За допомогою цих ідей вона може зрозуміти,
що нею рухало і чому вона стала такою, якою є зараз.
Чи ж не мала вона ще в дитинстві довіри до своїх
прагнень і до своєї впертості? Чи не вирішила вона
у дванадцять років, що більше не вірить у Бога? Хі-
ба підліткою вона не переконалася, що «тільки від
людей і ні від кого більше залежить, чи має життя
сенса»²? Хіба не керувало нею вічне бажання вести ні
від кого не залежне життя?

Несвідома того, Симона завжди була екзистен-
ціалісткою. І лиш тепер вона може досягнути й по-
яснити свою поведінку. Ба більше — зі свого досві-
ду вона винесла урок, який, на її думку, стосується
усього людства. Навіть її поява на світ постає в рам-
цях цього вчення вже в зовсім іншому світлі. Саме
з народження починається «драма кожного, хто іс-
нує»³. Ця драма полягає в тому, що кожна дитина
народжується або, висловлюючись терміном із фі-
лософії екзистенціалізму, стає «кинутою» у цей
світ, що виник без її участі й сповнений очікувань
та напередвизначеностей. Водночас дитина має
природне бажання досліджувати світ, має влас-
ні потреби й бажання. Це призводить до конфлік-
ту, що стає відчутним у перші роки дитинства і мо-
же перерости у виборювання власної ідентичності
згодом.

* * *

Симона Люсія Ернестина Марі Бертран де Бовуар народилася 9 січня 1908 року в Парижі. На думку дорослої Симони де Бовуар, нас має дивувати просте й очевидне звучання цього речення⁴. Адже якщо осмислити детальніше, від кількості випадковостей, що мають зійтися до купи задля народження одної людини, може запаморочитися в голові. Тут варто було б повернутися до початку Всесвіту, щоб досягнути невичерпну різноманітність зв'язків, від яких залежить існування людини. Звісно, це неможливо. Цілком достатньо знати про кілька поколінь своїх пращурів. Скільки стежок мусили перехреститися в історіях цих родин, які політичні й соціальні події мусили на них повпливати, щоб могли з'явитися на світ чиїсь мати й батько. І скільки випадковостей мусили посприяти їхній зустрічі, щоб вони покохали одне одного, одружилися і стали батьками власної дитини.

Для зовнішнього спостерігача наше народження може видаватися вкрай малоймовірним. Думка, що народження могло б і не статися, тривожить. Ніхто за нами не сумував би. Світ обійшовся би без нас. Існування не є необхідним. І немає жодних підстав, на які можна послатися. Людина є схожою, за словами Жана-Поля Сартра, на пасажирів поїзда, який не може показати свій квиток контролеру⁵. Але

всупереч усьому, ось вона, людина. І це видається цілком нормальним і звичайним.

Народження Симони вже певним чином спрямувало її життя. Вона розмовлятиме французькою мовою і зростатиме в Парижі. Вона дочка не ремісників чи селян, а представників середнього класу, що дає їй соціальні привілеї. Цілком імовірно, що вона виросте в достатку, в міському середовищі, матиме забезпечене дитинство, здобуде хорошу шкільну освіту, а тоді вийде заміж і народить дітей.

Навіть імена, якими її назвали, є частиною світу, в який її кидають. Батько наполягав на імені Симона, прагнучи відкинути традицію і вважаючи, що його дочка мусить мати сучасне ім'я. Люсія — ім'я шанованої бабусі дівчинки по материнській лінії. Ернестина — жіноча форма імені Ернест, так звали дідуся по батьківській лінії; він належить до давньої гілки генеалогічного дерева родини Бертра на де Бовуар. Нарешті, Марі стосується Діви Марії та близькості до католицької церкви, особливо важливої для матері дівчинки.

Франсуаза Брасьор, як її звали в дівочтві, здобула освіту в школі при монастирі в її рідному місті Верден. Для неї самозрозуміло, що перша дитина має виховуватися в дусі католицької церкви. Франсуаза вже має брошури з порадами для молодої матері-католички. Цими переконаннями Франсуаза де Бовуар, як її звуть тепер, виступає проти суспільного

розвитку Франції. Уже три роки законом урегульоване суворе розділення церкви й держави. Це в першу чергу спрямовано проти впливу католицької церкви. У державних школах більше немає релігійного навчання. Церковний податок скасовано, а релігійні громади розпущені.

Маленька Симона про все це, звісно, не знає. Як і про те, що країна, в яку її «кинули», майже сорок років тому програла війну проти Німеччини і через виплати репарацій переможцям відстала в економічному розвитку. Для вдоволення національної самосвідомості було достатньо, що Всесвітня виставка 1900 року відбулася в Парижі, а не в Німеччині, хоча остання також претендувала на проведення. Метою виставки було презентувати відвідувачам огляд минулого століття і водночас зазирнути у фантастичне майбутнє, у повністю переінакшений електроенергією світ, де все працює за «одним натисканням кнопки». Відвідувачі виставки мали змогу проїхатися на ескалаторі — від чого нудило й паморочилося в голові. Паризькі ночі перетворювалися на білий день завдяки яскравому світлу «електричних сонць»; Ейфелева вежа була поцяцькована тисячами ліхтариків. Це приголомшливе шоу назавжди змінило обличчя столиці Франції. Зводилися нові будівлі, постала розширена мережа громадського транспорту; крім цього, з нагоди Всесвітньої виставки був відкритий метрополітен,

маршрут якого становив десять кілометрів і простягався аж до Венсенна.

Для Симони де Бовуар Париж іще не був місцем життя. Світ маленької Симони вміщувався у батьківську квартиру на бульварі Монпарнас, над кав'ярнею «*La Rontaine*», навпроти «*Dôme*». Симона пам'ятає кольори у цій квартирі: червоний килим, червоні плюшеві штори, темні важкі меблі, рояль у салоні. Червоний — це тепло, а чорний може викликати тривогу. Чорна пишна і жорстка сукня матері ввижається перешкодою, коли Симона намагається обійняти її. Натомість ліжечко в кімнаті Луїзи — приязне і біле. Луїза — покоївка. Як і в інших родинх вищого середнього класу, вона не лише порається по господарству, але й допомагає гадити дітей. Симона спить у тісній кімнатці Луїзи; покоївка годує її, виходить із нею у візочку в парк на прогулянки. Мати звільнена від цієї роботи. Її завдання полягає в тому, щоб стежити за вихованням дітей і представляти сім'ю в суспільстві, особливо на вечірках, що влаштовують у салоні.

Для Симони, як і для всіх дітей у цьому віці, батьки є «богами»⁶. Вони є мірою усіх речей. Їм можна беззастережно довіряти. Вони визначають буття. Лиш один погляд може дати знати, чи зробили ви щось правильно, чи ні. І через похвалу або догану дитина пізнає добро і зло. У цьому сенсі Франсуаза де Бовуар є для Симони великим прикладом для

наслідування. Вона має непохитні принципи і формує повсякдення своєї дитини згідно з ними. Щойно Симона починає ходити, мати веде її до церкви Нотр-Дам-де-Шам і показує всі зображення немовляти Ісуса та Діви Марії. Вона призначає ангела, схожого на Луїзу, особистим ангелом-охоронцем Симони. Двічі на день удома моляться. І коли мати вчить Симону, як повинна поводитися дівчина з порядної родини, ці правила поведінки також скидаються на Божі заповіді.

Батько для Симони — фігура нечітка. Вранці він виходить із дому з портфелем під пахвою. Увечері повертається додому і, перед тим як Луїза вкладе Симону спати, грається зі своєю маленькою донечкою, співає їй пісні або витягує мідячок із кінчика її носа. Хоч удень батька немає вдома, хоч увечері він часто не повертається, у нього є своя кімната. Він називає її «кабінет». Там стоять шафи з купою книг і величезний письмовий стіл. Симона часто заповзає під нього і тоді почувається в безпеці, наче в темній печері.

Жорж Бертран де Бовуар щоранку ходить до палацу — Палацу правосуддя або ж канцелярії, де працює. Він юрист, але свої обов'язки виконує неохоче. Він у своїй стихії, коли йому дозволено захищати одного зі своїх клієнтів у суді. Тоді він відчуває себе на сцені й може реалізувати свій театральний талант. Жорж хотів би стати актором, але це ніяк

не узгоджувалося з репутацією його родини. Рід Бовуар походить від дрібної шляхти, але, відповідно до власного уявлення про себе, намагається провадити якомога аристократичніший спосіб життя. Батько Жоржа, Нарцис Бертран де Бовуар, легко міг прожити на успадковане багатство. Той факт, що він обіймав посаду в паризькій мерії аж до виходу на пенсію, пояснюється радше почуттям обов'язку і нелюбов'ю до неробства. Своїм справжнім життям він жив у маєтку Меріньяк, де міг проводити багато годин в улюбленому саду. Жорж виріс у розкішній квартирі Бовуар у Парижі як молодший із трьох дітей. Оскільки його старший брат Гастон успадкував маєток батька, а сестра потребувала значного приданого для шлюбу з багатим дворянином, Жоржу залишилися лише невелика спадщина. Йому довелося вчитися і стати юристом. Він не міг і не хотів вести нудне життя чесного службовця. У вільний час він відвідував міські салони та вар'єте і загалом вважався звабливим, цікавим співрозмовником і бабієм, захоплювався виставами акторів-аматорів. «Він почувався комфортно лише в салоні та на танцювальному майданчику», — розповідала пізніше Симона де Бовуар⁷.

Жоржу майже виповнилося тридцять, коли батько змусив його нарешті одружитися. Агенція, якій було доручено знайти юнакові пару, порадила Франсуазу Брасьор із Вердена. Двадцятирічна дівчина

була не просто вродливою, але й походила з багатой родини. Її батько, Гюстав Брасьор, був поважним банкіром. Єдине, що дратувало Жоржа, — благочестивість і непохитні моральні принципи нареченої; втім, зважаючи на її вроду й очікуване щедре придане, на це цілком можна було закрити очі. Вони одружилися напередодні нового 1906 року. Два роки по тому молодята стали батьками першої дитини, Симони.

Нині Жорж де Бовуар — чоловік і батько. Це не те життя, про яке йому мріялося, але є і переваги. Він має молоду прекрасну дружину й чарівну маленьку донечку. І коли вранці полишає свій дім, він може робити це з надією, що зовсім скоро більше не муситиме ходити на роботу, а зможе присвятити себе всьому красивому й приємному, що є в цьому житті. Пишні коштовності, меблі й домашнє приладдя, що Франсуаза привезла із собою в Париж, — це обіцяне придане, і він щодня його перераховує.

Влітку 1908 року приходить звістка. Це не сподівані добрі новини — це тривожний сигнал, передвісник лиха. Мати Франсуази, Люсія, та її брати і сестри, Юбер і Марі-Тереза, змушені залишити Верден і хочуть приїхати в Париж. Приголомшена Франсуаза лише згодом дізнається, що сталося. Банк її батька збанкрутував, а сімейний будинок і активи було конфісковано. Гюстава Брасьора заарештували; його дружина та діти мають покинути Верден.

Це величезний скандал, катастрофа для родини Брасьор. Коли Франсуазі доводиться про це розповісти, вона не може стримати сліз. Щастя з нещастям на одних санях їздять: її батька звільнили від тривалого тюремного ув'язнення й випустили через рік. Гюстав Брасьор разом з дружиною і дочкою переїжджають у Париж, в квартиру неподалік від родини Бовуар. Спочатку біля дверей завжди стоять люди, які втратили через нього гроші. Однак поступово все заспокоюється, і Гюстав може почати будувати нове життя. Попри банкрутство, він вважає себе фінансовим генієм і переконаний, що великий переворот знову зробить його багатою людиною.

Жорж де Бовуар не в захваті від блискучих ідей свого тестя. Йому доводиться змиритися з тим, що обіцяного приданого не діждешся і треба працювати далі. Це розчарування лягає тягарем на його шлюб. Він кохає дружину, але не може забути, що одружився з нею з розрахунку, а в результаті відчувається обманутим. Франсуазі теж доводиться жити з ганьбою за те, що її батько — засуджений шахрай, і з нечистою совістю через те, що вона частково винна в марних надіях свого чоловіка. Що ще гірше, вона знову вагітна. 9 червня 1910 року вона народила другу дитину. Це дівчинка, Анрієтта-Елена. «На все воля Божа», — коментує це народження дідусь Гюстав, який хотів онука⁸. Батько Жорж уже

знає, що він не зможе залишити двом своїм донькам великий спадок. Якщо не станеться якогось дива, вони будуть змушені утримувати себе самі або ж радіти, якщо знайдуть людину, яка візьме їх без приданого. Коли вони подорослішають, він розповість їм цю сумну правду.

Симону не обходять усі ці лиха. І батьки, і Луїза залишаються для неї «надприродними створіннями»⁹, до поведінки та якостей яких не може бути жодних питань. Але тепер світ розширюється. У Симони є молодша сестра, а також бабуся, дідусь і тітка — всі живуть неподалік. Щочетверга Симону приводять до дідуса та бабусі та дозволяють пообідати з ними. Їхня квартира набита меблями, картинами, килимами та всілякими плюшевими речами — наче антикварний магазин. Вона катається на кінчику дідового черевика, а бабуся пригощає її смаженими клюсками та пудингом. Старенькі дуже люблять свою допитливу і жваву онучку. Удома Симона також безтурботно переживає свій настрій, радість і сльози. Вона не ревнує молодшу сестру. Вона щаслива, що тепер у неї є товаришка по іграх, і з самого початку зрозуміло, що маленька «*routette*», лялечка, як усі називають її через лялькову зовнішність, живе в тіні старшої сестри.

Симона — енергійна дівчинка, і її турбує, що дорослі не сприймають її серйозно через фізичну незрілість. Вона не знає, як висловити це, але прагне

дати зрозуміти дорослим, що навіть кількарічна дитина є особистістю. У дорослому віці Симона пригадує цей досвід і стверджує, що кожна дитина опиняється у ситуації роздвоєності: з одного боку, вона беззастережно приймає цінності своїх батьків і вихователів, але з іншого — має водночас уявлення про саму себе й розвиває власні риси й особливості. Це спричиняє суперечності, на які дитина реагує своєрідним, часто незрозумілим або навіть прикритим для дорослих чином.

Симона, попри те що зазвичай є «кумедною крихіткою»¹⁰, подеколи спантеличує батьків, родичів та Луїзу: зненацька влаштовує істерики, наче грім серед ясного неба. Дівчинка кидається на землю, верещить, смикається, наче знавісніла чи одержима, дригає ніжками. Або затримує дихання, доки обличчя не посиніє. У парку в неї, цілковито захопленої випіканням пиріжків із піску, Луїза зненацька забирає лопатку й збирається вести дівчинку додому. Симона, яку висмикують із гри, геть не розуміє, чому має йти додому саме зараз. Вона падає із «повноти в порожнечу», влаштовує істерику і так голосно верещить, що люди навколо стурбовано дивляться на неї. Якесь бабуся думає, що дівчинку вдарили, і хоче втішити її — дає цукерку і гладить по голові¹¹. Симона копає її ногою. Коли в Симони трапляється одна з її істерик, її неможливо ані приборкати, ані тим паче заспокоїти.